

VU Research Portal

Het zakboekje van Piero: profiel van een rederijker

Koppenol, J.M.

published in

Neerlandistiek.nl

2004

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Koppenol, J. M. (2004). Het zakboekje van Piero: profiel van een rederijker. *Neerlandistiek.nl*, 2004(03), 1-20.
<http://www.neerlandistiek.nl/04/03>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het zakboekje van Piero: profiel van een rederijker

Johan Koppenol

NEERLANDISTIEK.NL 04.03; PUBLICATIEDATUM: 26 JANUARI 2004

Samenvatting

Pieter Cornelisz van der Mersch (ca. 1545-1629), alias Piero, was gedurende een halve eeuw actief als rederijker, niet alleen als zot van de Leidse kamer De Witte Acoleyen maar ook als serieus dichter. Dit artikel bevat enkele aanvullingen en correcties op de biografische schets die Pieter van Thiel van Piero gaf. Vervolgens concentreert het zich op enkele tekstverzamelingen die zijn aangelegd door Piero: een bundel met liederen en een klein, tot op heden nauwelijks bestudeerd zakboekje met ruim veertig refereinen en andere teksten. Dit materiaal levert nieuwe informatie op over het Hollandse rederijkersleven in de jaren 1600-1620. Het maakt het bovendien mogelijk Piero's politieke en religieuze opvattingen te reconstrueren. Piero ontwikkelt zich van een fanatiek voorstander van de oorlog tegen Spanje tot een advocaat voor de vrede tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621). Op religieus gebied belijdt hij een gematigd, Erasmiaans gekleurd protestantisme.

Summary

Pieter Cornelisz van der Mersch (ca. 1545-1629), also known as Piero, was active as a rhetorician (rederijker) for more than half a century, not only as the so called 'fool' of the Leiden chamber De Witte Acoleyen, but also as a serious poet. This article presents several corrections and additions on his biographical sketch as given by Pieter van Thiel. Then it focuses on two manuscripts by Piero, a collection of songs and a – until now hardly noticed – personal notebook, containing over forty refrains and other texts. Piero was not a very talented poet. His work nevertheless provides new information on the activities of the Dutch rhetoricians during the years 1600-1620. It also enables us to reconstruct Piero's political and religious thoughts. He converted from a supporter of the war against Spain into an advocate of peace during the Twelve Year Truce (1609-1621). As far as his religion is concerned, Piero was a protestant who supported the Erasmian ideal of tolerance.

Inleiding

De Leidse rederijkerszot Piero, een alias van Pieter Cornelisz van der Mersch (ca. 1545-1629), heeft tot op heden niet veel aandacht gekregen van literatuurhistorici. De belangrijkste publicatie heeft een sterk kunsthistorische inslag: Pieter van Thiel verzamelde in 1961 een aantal biografische gegevens in een artikel over een schilderij van Frans Hals uit 1616. Het betrof om een portret van een statige man die in zijn rechterhand een bokking ophoudt, in zijn linkerhand heeft hij een mand met nog meer vis. Van Thiel identificeerde de geportretteerde als Piero die 'bokkingen uitdeelt', dat wil zeggen ondeugden berispt.¹

Voor zover Piero in de literatuurgeschiedenis aan bod komt, is het als zot van de oude Leidse rederijderskamer de Witte Acoleyen. De meeste rederijderskamers kenden een dergelijke figuur die met komische rijmen en clownesk optreden zorgde voor enige verstrooiing naast de serieuze optredens en dichtoefeningen. Piero moet een bekende nar zijn geweest in zijn tijd en hij is - anders dan zijn meeste collega's - ook als zodanig bekend gebleven. Dit heeft ongetwijfeld te maken met de hoeveelheid overgeleverd materiaal dat op hem betrekking heeft. De meeste optredens van zotten zijn niet vastgelegd, daar was het genre te onaanzienlijk en te tijdsgebonden voor. Van de twee, of eigenlijk drie wedstrijden die Piero heeft georganiseerd, zijn de teksten wél uitgegeven en deze bundels vormen dan ook een belangrijke bron van kennis voor het 'zotte' aspect van de late rederijkerij.² Piero was echter behalve zot ook een gewone rederijker die niet minder dan vijftig jaar actief is geweest en een aanzienlijke hoeveelheid gedichten heeft nagelaten. Hij heeft twee nauwelijks bekende verzamelingen aangelegd met teksten van zichzelf en anderen. Alles bij elkaar veel meer materiaal dan we van de gemiddelde rederijker hebben, genoeg om een goed beeld te krijgen, niet alleen van de zot Piero, maar ook van die andere, serieuze rederijker.

Pieter Cornelisz van der Mersch

De korte levensschets van Piero die Van Thiel geeft, kan op een aantal punten worden aangescherpt. Eén zo'n punt is de naam. Die luidt niet Van der Morsch: de naam 'Van der Morsch' is een hardnekkige erfenis, een overblijfsel uit 1596 toen Piero ter gelegenheid van de Leidse liefdadigheidsloterij dat jaar een komisch schijnhuwelijk arrangeerde tussen zichzelf als 'Joncker Mors' en 'Vrou Lors', dat is het bedrog. Mors staat voor knoeipot, maar in het Latijn betekent het ook dood. Een deelnemer aan de Leidse loterij van 1596 heeft een versje gemaakt over Piero waarin hij deze doodsassociatie vorm gaf door een skelet in het loterijregister te tekenen. De naam 'Van der Morsch' is hem sindsdien blijven aankleven; zelf noemde hij zich meestal Van der Mersch - misschien een enigszins verbasterde vorm van zijn vaders naam, Cornelis

¹ P.J.J. van Thiel, 'Frans Hals' portret van de Leidse rederijdersnar Pieter Cornelisz. van der Morsch, alias Piero (1543-1628). Een bijdrage tot de ikonologie van de bokking'. In: *Oud Holland* 76 (1961), p. 153-172.

² Zie voor het zotte aspect van Van der Mersch vooral: J. Koppenol, 'Piero, de zot van Leiden'. In: *Literatuur* 18 (2001), p. 234-243.

Mercelis. Ook de bijnaam Piero kan voor verwarring zorgen. Piero is een verkleinvorm van Pieter, Pietertje dus, en dient op z'n Nederlands te worden uitgesproken. De al genoemde lotenkoper, kennelijk een geschoold man, noteerde de naam dan ook door middel van de Griekse pi en rho. Er lijkt geen verband te zijn met pierrot, de trieste clown in het zwart en het wit. Van der Mersch ondertekende zowel zijn komische als zijn serieuze werk met Piero, vaak met de toevoeging van zijn zinspreuk 'L.X.N. tijt' (elk z'n tijd).³

Een tweede probleem betreft Piero's leefjaren. In de titel van het artikel van Van Thiel wordt het sterfjaar abusievelijk op 1628 gesteld. Dit moet een typefout zijn, uit de documenten die ook Van Thiel gebruikt blijkt onomstotelijk dat hij op 10 september 1629 is gestorven. Meer moeilijkheden veroorzaakt het geboortejaar: dat is allesbehalve zeker. Een futiliteit, maar wel een met gevolgen. Van Thiel geeft als geboortejaar 1543, op grond van het portret door Frans Hals. Dat is gedateerd 1616 en meldt dat de geportretteerde toen 73 jaar oud was. Van Thiel beschikte over een gedicht van Piero uit datzelfde jaar, ondertekend 'Piero out 72 J'. Hij concludeert dat Piero in 1616 dus 73 is geworden en dat vormt vervolgens het belangrijkste bewijs dat de geportretteerde inderdaad de Leidse zot is.⁴

Deze conclusie is echter te snel getrokken - en niet alleen omdat men met evenveel recht kan beweren dat Piero in 1616 zijn 72ste verjaardag vierde. Piero heeft meer gedichten ondertekend met vermelding van zijn leeftijd. Zijn latere nieuwjaarsliederen vermelden consequent zijn leeftijd, beginnend in 1621, hij was toen 'out 75 jaren' en eindigend in 1628, toen hij 82 jaar was.⁵ Een eenvoudige rekensom leert dat deze getallen niet sporen met die uit 1616 van Piero zelf, en nog minder met die van Van Thiel.

Men kan zich dan ook met recht afvragen of Piero zelf wel wist wanneer hij geboren was. Zijn eigen opgaven, allen stammend uit zijn latere levensjaren, zijn immers niet eenduidig. Het lijkt erop dat hij zijn leeftijd heeft gegokt. Die indruk wordt nog gevoed door enkele notarisakten uit de late zestiende eeuw. In 1589 wordt hij opgevoerd als 'out omtrent 45 jaren', in 1591 echter weer 'out omtrent 44 jaren'.⁶ De opgaven zijn dus zeer onbetrouwbaar, maar wanneer men alles op een rij zet, lijkt een geboortejaar rond 1545-1546 toch aannemelijker dan het jaar 1543. Dit betekent dat Van Thiels hoofdargument voor identificatie van de man op het schilderij van Hals als Piero komt te vervallen of op z'n minst wankelt. Ik blijf geneigd het doek wel als een portret van Piero te beschouwen, maar dan op grond van de iconologie en het feit dat het werk in de oudst bekende vermelding in 1779, een catalogus van een Zoeterwoudse veiling, al als zodanig wordt opgevoerd.⁷

Piero werd dus omstreeks 1545 in Leiden geboren als zoon van Cornelis Mercelis en Elysabeth Pieter Jaspersdr.⁸ In 1578 werd hij een van Leidens vier 'bodes met de roede', een stedelijk ambt dat te vergelijken is met dat van deurwaarder en belastinggaarder. Hij heeft dit ambt niet naar behoren vervuld. In 1583 kreeg hij ontslag aangezien hij 'zijn dienst misbruyckt' had en 'zulcx daer toe onbequaem' was. Toch

³ Gemeentearchief Leiden (GAL), Gasthuisarchieven, inv.nr. 429, lotnr. 19685; J. Koppenol, *Leids heelaal. Het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*. Hilversum 1998, p. 61-80.

⁴ Van Thiel, 'Frans Hals' portret', p. 155-156.

⁵ GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 46v-63r.

⁶ GAL, Oud notarieel archief, inv.nr. 54 (Oudenvliet), fol. 139r-v; inv.nr. 56 (Oudenvliet), fol. 145r-146r.

⁷ Geciteerd in: Van Thiel, 'Frans Hals' portret', p. 154.

⁸ Voor de vader: J.D. Bangs, *Documentary studies in Leiden art and crafts, 1475-1575*. [z.p.] [1976], p. XIV; de moeder was een zuster van de moeder van Jan van Hout, Margriete Pieter Jaspersdr.

werd hij in januari 1584 weer aangesteld, zij het niet voor lang, want in november moest hij voor de tweede maal het veld ruimen. In 1586 overleed een van de bodes, zodat er weer een plek vrijkwam. Piero schroomde niet opnieuw te solliciteren en door loting kreeg hij de opengevallen plek. Eind 1597 nam hij ontslag, om te voorkomen dat hij nogmaals wegens wangedrag op straat gezet zou worden. Sindsdien voorzag hij in zijn levensonderhoud met de inkomsten van een boerenbedrijf in Leiderdorp, waar hij slachtvee hield. Piero stierf in 1629 als vermogend burger. Hij is zijn hele leven vrijgezel gebleven; zijn nalatenschap ging naar een nog in leven zijnde broer, Cornelis alias Colijn, en de kinderen van zijn reeds overleden broers en zusters.⁹

De handschriften

Piero was zijn leven lang een vooraanstaand lid van de Leidse rederijkerskamer de Witte Acoleyen, al waren de verhoudingen tussen hem en zijn medekameristen soms zeer gespannen en waren er enkele malen fikse ruzies. Zijn belang voor de kamer reikt verder dan zijn eigen dichterlijke activiteiten alleen: hij heeft naast zijn eigen werk maar ook gedichten van anderen verzameld en zo voor de vergetelheid bewaard. Dat geldt dan overigens niet voor het rederijkershandschrift dat sinds jaar en dag bekend staat als de 'Verzameling Van der Morsch'. Deze collectie van zeventien toneelstukken in het Leidse Gemeentearchief heeft niets met Piero uitstaande. Het handschrift is niet het zijne, het bevat geen enkele tekst van zijn hand (Piero heeft zich nooit met toneel ingelaten) en hij is ook, voorzover dat zich laat nagaan, nooit de bezitter geweest van de verzameling.¹⁰

Een verzamelhandschrift in het Leidse Gemeentearchief dat vermoedelijk wel door Piero is samengesteld, maar tot nu toe niet aan hem is toegeschreven, is de royaal uitgevoerde band met Leidse rederijkersliederen.¹¹ De verzameling is onderverdeeld in drie afdelingen: nieuwjaarsliederen, meilieder en 'alderhande liedekens'. Elk deel heeft een eigen foliëring en wordt afgesloten met een register. De eerste drie folia van de eerste bundel zijn verloren gegaan, ook in de tweede afdeling ontbreken enkele bladen en de laatste vellen van de derde afdeling zijn per ongeluk meegebonden in weer een ander verzameling, het bekende liederenhandschrift van Anthonis Butevest, dat eveneens in de Leidse Gildenarchieven berust.¹² In totaal bevat de bundel 30 nieuwjaarsliederen, 23 meilieder en 29 overige teksten, plus nog enkele fragmenten. De nieuwjaarsliederen bestrijken de periode 1600 tot en met 1628. Het oudste meilied dateert van 1585, maar het merendeel stamt ook uit de jaren 1600-1621. In de afdeling met overige

⁹ Voor de biografische gegevens: Van Thiel, 'Frans Hals' portret'; Koppenol, 'Piero, de zot van Leiden'; A.J. Servaas van Rooijen, 'Der "Witte Acoleyen" nar'. In: *Leidsch jaarboekje* 7 (1910), p. 149-152. Een deel van de archiefstukken over Piero in: F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *Retoricaal memoriaal. Bronnen voor de geschiedenis van de Hollandse rederijkerskamers van de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw*. Delft 1999. Verder bestaat er een ongepubliceerde Leidse doctoraalscriptie: A. Mulder, *L.X.N. tyt*. Leiden, Vakgroep Geschiedenis, 1992.

¹⁰ GAL, Bibliotheek Leiden e.o., inv.nr. 72421. Een uitgave van deze verzameling is op dit moment in voorbereiding door Johan Koppenol en Nelleke Moser.

¹¹ Het betreft een oblong band in kwarto-formaat: GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1473.

¹² GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1474.

liederen zijn eveneens enkele oudere teksten opgenomen, zo bevat het een lied over de sluiting van de Leidse kamer in 1533 na moeilijkheden met de minderbroeders, maar het grootste deel is wederom geschreven gedurende de eerste decennia van de zeventiende eeuw.

Degene die het handschrift heeft aangelegd, is vrijwel zeker te identificeren als Van der Mersch. Daarvoor bestaan verscheidene argumenten. Het zou al kunnen worden opgemaakt uit de mate waarin hij in de bundel is vertegenwoordigd. Piero is met 26 bijdragen goed voor bijna een derde van alle liederen. Daarbij wordt in de afdeling nieuwjaarsliederen vanaf 1621 zijn leeftijd vermeld en het ligt voor de hand dat hij die gegevens zelf noteerde. Het jongste gedicht in de bundel is Piero's nieuwjaarslied van 1628; na het tijdstip van zijn overlijden is het handschrift niet meer aangevuld. Aanvullend bewijs vormt het schrift zelf: dat komt overeen met de sierletters van een gedicht van Piero uit 1578 en met dat van enkele in 1618 geschreven dichtregels.¹³

Het liedhandschrift bevat naast werk van Piero ook gedichten van onder anderen A. van Velsen, M.C. van Tegelsteijn, H. van den Berch en Mathijs Harmansz van Crenenburg. Voor zover bekend waren zij allen lid van de Witte Acoleyen. De verzameling was dus mogelijk bedoeld als 'liedarchief' van de kamer. Het is onduidelijk of Piero de eigenaar was van de verzameling, of dat het boek altijd aan de kamer heeft behoord en hij alleen degene was die de verzameling bijhield. In elk geval bezat de kamer het na zijn dood.¹⁴ Abraham Wijnbeek, de laatste Leidse rederijker die de kamer in 1734 ten grave heeft gedragen, gebruikte het nog om er zijn naam, enkele krabbels en wat penneprobeersels in te klieren.¹⁵

Het Leidse gemeentearchief bezit nog een tweede verzamelhandschrift van Piero, van een geheel andere orde dan het ruim opgezette liedhandschrift. Het betreft een klein, onooglijk zakboekje dat duidelijk alleen voor eigen gebruik is geweest: het is voor het grootste deel geschreven in een lopende, moeilijk en soms zeer moeilijk leesbare hand.¹⁶ In totaal bevat het zakboekje een veertigtal teksten, geschreven in de periode 1599-1618. Het overgrote deel is van de hand van Piero zelf: twintig refereinen, zeven liederen en nog een achttal andersoortige teksten, waaronder een grafdicht, prijsdichtjes, een briefje op rijm en een mengvorm tussen lied en referein. Daarnaast heeft hij vijf refereinen van anderen afgeschreven. Slechts één lied, geschreven voor een wedstrijd in Schiedam in 1603, is ook in het liedhandschrift te vinden.

Het zakboekje is gevormd door een groot aantal losse blaadjes van verschillend formaat samen te binden; vermoedelijk is dat in of kort na 1618 gebeurd. Het gevolg hiervan is dat men de strofen van een referein soms letterlijk bij elkaar moet zoeken. Het papier dat Piero gebruikte was niet allemaal blanco: in het bundeltje zijn een gedrukt meilied van de Leidse rederijker H. van der Berch en fragmenten van een Latijns gedicht in versneden vorm terug te vinden. Ook heeft Piero een enkele keer een vel hergebruikt dat

¹³ Vergelijk GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1496 en GAL, Bibliotheek Leiden e.o., inv.nr. 2006. Het handschriftelijke argument moet met enige voorzichtigheid gebruikt worden, want wanneer men in een nette hand gaat schrijven, wordt het schrift minder persoonlijk.

¹⁴ Piero bezat, blijkens de boedelbeschrijving die werd opgemaakt na zijn overlijden, naast een aantal min of meer duidelijk omschreven titels ook 'verscheyden comedien, liedboucken': het verzamelhandschrift zou daar bij kunnen zijn geweest. GAL, Oud notarieelarchief, inv.nr. 373 (Traudenius), akte 51.

¹⁵ Zijn krabbels zijn met name te vinden op de lege bladen tussen de verschillende afdelingen en aan het eind van het handschrift, GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1473.

¹⁶ GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1496.

hij zelf al eerder had beschreven. In de achttiende eeuw is er nog een velletje bijgebonden met aantekeningen over het wapen van Jan van Hout, gedateerd 1771. Dat het 'zakboekje' tot op heden nagenoeg geen aandacht heeft gekregen, heeft ongetwijfeld te maken met de moeilijkheidsgraad van het handschrift. Toch biedt het, in combinatie met het overige materiaal, een interessante bron voor Piero's leven en werk, en voor het rederijkersleven aan het begin van de zeventiende eeuw in het algemeen.

Rederijkersleven

Om met dat laatste te beginnen: als het zakboekje iets duidelijk maakt, dan is het wel hoe intensief dat rederijkersleven was. Er waren talrijke evenementen en Pieter Cornelisz van der Mersch heeft er met hart en ziel aan deelgenomen. De optredens van rederijkerszotten steunden vaak minder op tekst dan op komisch handelen. En aangezien buitelingen, danspasjes en schranspartijen laten nu eenmaal weinig sporen na, beschikken we over relatief weinig bronnen. Zoals gezegd vormt Piero een uitzondering doordat hij van de wedstrijden 'in het zot' die hij heeft georganiseerd - de grote bijeenkomsten in Leiden in 1596 en 1613, en de prijsuitreiking van de laatste wedstrijd in Haarlem datzelfde jaar - de teksten heeft laten drukken.¹⁷

De kamerzotten moeten bij de meeste Hollandse rederijkerswedstrijden rond 1600 een eigen rol hebben gespeeld, ook al is daar weinig van terug te vinden. Uit archiefbronnen is bijvoorbeeld bekend dat er in 1593 een rederijkerswedstrijd is gehouden in Zandvoort waaraan, de organistor meegerekend, dertien kamers deelnamen.¹⁸ Dat daar ook zotten hebben opgetreden valt op te maken uit een gedicht van Piero, die in 1596 zijn confraters met de volgende zinnen bij elkaar roept:

De Leytsche Sot, die bidt en doet nooden ter Feest,
De Sotten al gelijc, die tSantvoort zijn geweest.¹⁹

Weer twee jaar later, in 1598, was er een wedstrijd in Rotterdam. Piero heeft, blijkens de gedrukte bundel met teksten van deze wedstrijd, op persoonlijke titel aan de wedstrijd meegedaan.²⁰ Zijn bijdragen zijn echter serieus van toon en in de bundel wordt met geen woord over zotten gerept. Dat die mogelijk toch aanwezig waren en dat Piero een dubbelrol kan hebben gespeeld in de Maasstad valt op te maken uit een gedicht van Jan van Hout uit 1599, de 'Houbollogie voor de cap'. Hij schrijft daarin over 'lieden met de zotskap':

¹⁷ *Cort verhael, van tprincipael, in Leyden bedreven, by sotten meest, die op vrou Lors feest, waren verschreven [...].* Leiden 1596; *Negenthien refereynen int sot, gheprononcieert om prijs [...] in Leyden [...].* Leiden 1614.

¹⁸ F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *Met minnen versaemt. De Hollandse rederijkers vanaf de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw. Bronnen en bronnenstudies.* Delft 1999, p. 274-276.

¹⁹ *Cort verhael, van tprincipael*, fol. A2r. Voor dit en alle citaten in dit artikel geldt dat de gotische komma is vervangen door een gewone; voor de citaten uit de handschriften geldt bovendien dat enkele normaliseringën zijn aangebracht in het hoofdlettergebruik. De aanduiding // bij binnen- en dubbelrijmen is gehandhaafd.

²⁰ *Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie.* Leiden 1599.

Ten es niet lang geleen, dat binnen tHollants Rotterdam
 (van waer, beneffens Raesmuys [=Erasmus], meenich aerdich spotter quam)
 Wierd gesolemniseert kappittel generael
 [een plechtige algemene vergadering van 'kapdragers' werd gehouden].
 Elc schichte hem by den bac. Zy quamen altemael,
 Zy liepen doer de stadt vast walcken
 om tchierlicste gecleet gelyc onnosele schalcken.²¹

Dat er bij deze regels aan rederijkerszotten moet worden gedacht wordt duidelijk uit een bijschrift in de marge van het gedicht. Van Hout noteerde daar een rijtje met namen van (aanwezige?) narren: 'Heertgevaer van Schiedam, Keytgen, Loontgen van der Gou, Mopgen, Morsgen van Leyden (dus: Piero, alias Joncker Mors), Oomtgen van Brussel, Wobbetgen uyten Haech, Schotgen van Haerlem'.

Ook in het serieuze rederijkerscircuit deed Piero ijverig mee. Van een wedstrijd in Leiden in 1578 bleven de bijdragen in handschrift bewaard in het Leidse Gemeentearchief. Het blijkt dat Piero toen al acte de présence gaf, het is zijn oudste dichtwerk dat is overgeleverd.²² De teksten van veel Hollandse wedstrijden zijn gedrukt. Blijkens die wedstrijdboekjes heeft Piero opgetreden in Rotterdam in 1598, in Schiedam in 1603, bij alledrie de grote wedstrijden van 1613 in respectievelijk Amsterdam, Haarlem en Leiden, bij de wedstrijd in Kethel in 1615 en bij die in Amsterdam in 1624.²³

Het zakboekje levert gegevens over nog meer wedstrijden. Zo bevat het een reeks gedichten en refereinen voor interne Leidse wedstrijden, van de Witte Acoleyen en van de Vlaamse zusterkamer d'Orange Lelie.²⁴ Viermaal per jaar organiseerden de kamers zogenaamde 'refereindagen'. Mogelijk was het op zo'n gelegenheid, dat Piero in maart 1603 de derde prijs won met zijn referein op de stokregel 'Den mensch gierich en vreck// die quelt zyn geest en leven'. De bijeenkomsten op twee maart en drie augustus 1614 waarvoor Piero refereinen schreef 'om prijs' betroffen vermoedelijk ook gewone refereindagen.²⁵ In 1616 won Piero de hoogste prijs van de Witte Acoleyen met een referein op de regel 'Dies comt de croon haer toe van die verwonnne cuyshey'. In 1617 had de Vlaams-Leidse zusterkamer d'Orange Lelie een vraag doen uitgaan. Piero streek met zijn antwoord op 9 mei de hoogste 'buyten prijs' (dus: voor buitenstaanders) op. Het zakboekje bevat ook twee gedichten voor zogenaamde 'waarddagen', een rondeel uit 1617 op de waarddag van de factor (van de Witte Acoleyen?) en een referein uit 1618 op de waarddag van

²¹ GAL, Archieven Heerlijkheden, inv.nr. 991, fol. 186r-196v, m.n. 188v; uitgegeven in J. Prinsen, 'Bronnen voor de kennis van leven en werken van Jan van Hout V'. In: *TNTL* 35 (1916), p. 293-313, m.n. p. 303.

²² GAL, Bibliotheek Leiden e.o., inv.nr. 2006; J. Koppenol, 'In mate volget mi: Jan van Hout als voorman van de renaissance'. In: *Spectator* 20 (1991), p. 55-85.

²³ Een overzicht van de rederijkersbundels in: *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas*. Ed. F. van der Haeghen & M.-Th. Lenger. 7 dln. Brussel 1964-1975; zie ook: Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, p. 215-370.

²⁴ Door de zeer complexe opbouw van het zakboekje is het niet mogelijk naar folia of pagina's te verwijzen; de strofen van één gedicht moeten vaak letterlijk bij elkaar gezocht worden.

²⁵ Van Boheemen en Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, p. 514.

de prins van d'Orainge Lelie. In het laatste is de spreuk 'Met arbeyt heen' van Maarten Beheyt verwerkt: kennelijk was hij de prins in kwestie.²⁶ De verhouding tussen beide kamers was kennelijk vrij nauw.

Ook buiten Leiden trad Piero nog vaker op, zo blijkt uit het zakboekje. In 1602 was er een wedstrijd in Noordwijk waar hij zich als zot presenteerde met een referein.²⁷ Op acht februari 1615 had de Haarlemse kamer de Wijngaertrancken onder de zinspreuk 'Liefd boven al' een vraag uitgeschreven. Piero stuurde een referein in op de regel 'Hoe zeer de dooren druct// nochtans de lelij groeyt'. Deze wedstrijd is interessant omdat 'Liefd boven al' de kamer is waar Frans Hals ook kwam en in 1616 zich als beminnaar liet registreren.²⁸ Piero onderhield nauwe banden met de Haarlemse rederijders - denk aan de wedstrijd die hij er in 1613 organiseerde. Er is gesuggereerd dat de wedstrijd van 1615 een interne aangelegenheid was, met Piero als enige deelnemer van buiten.²⁹ Als dat klopt en hij kennelijk als een soort buitenlid gold, dan verklaart dat zijn kennismaking met Hals. Het portret van Piero met de bokkingen dateert van een jaar later, 1616.

In 1615 vond er een wedstrijd plaats in 's-Hertogenbosch. Tijdens het Twaalfjarig Bestand werden de contacten tussen rederijders uit Noord en Zuid tijdelijk weer wat intensiever.³⁰ Piero heeft op 3 mei een briefje op rijm naar de organisatoren, de Catrynisten, gestuurd waarvan een kopie in het zakboekje is te vinden. Voor zichzelf maakte hij nog enkele aantekeningen naar aanleiding van de Bossche kaart die meer duidelijk maken over de planning van de wedstrijd: een eerste reactie moest binnen zijn op 15 mei, de wedstrijd bijdragen werden voor 19 juni ingewacht en de eigenlijke intrede zou plaats vinden op 10 juli. Of Piero daadwerkelijk naar Den Bosch is geweest, is niet bekend - het schriftelijk deelnemen nam in deze periode sterk toe.³¹

Verder blijkt uit het zakboekje dat Piero ook gedichten heeft geschreven voor de grote wedstrijd in Vlaardingen in 1616; ze ontbreken in de gedrukte bundel die na dit feest verscheen.³² Tenslotte is het referein dat hij in 1617 instuurde voor een Brugse wedstrijd nog een vermelding waard. Hij kroop, voor zover bekend voor de laatste keer, nog eenmaal in zijn rol van (ernstige) zot, met zijn gedicht op de stokregel 'Ghij zyt den eersten geck// niet// die mij dat heeft geseyt'. Wanneer we alle gegevens op een rij zetten, blijkt Piero aan minimaal 22 grote en kleine wedstrijden te hebben deelgenomen en het laat zich raden dat nog heel wat kleien Leidse bijeenkomsten zich aan ons zicht onttrekken.

²⁶ Voor de schaarse gegevens over Beheyt: W. Vermeer, 'Een opmerkelijke cyclus: de sonnetten op de dagen van de week door Maarten Beheyt'. In: *Eer is het lof des deuchts. Opstellen over renaissance en classicisme aangeboden aan dr. Fokke Veenstra*. Red. H. Duits, A.J. Gelderblom en M.B. Smits-Veldt. Amsterdam 1986, p. 77-87.

²⁷ Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, 292-293. Het referein, met de stokregel 'Al zoud ick mette cap// van oost ende west loopen', ontbreekt bij: D. Coigneau, *Refereinen in het zotte bij de rederijders*. 3 dln. Gent 1980-1983.

²⁸ Van Thiel, 'Frans Hals' portret', p. 169.

²⁹ Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, p. 199.

³⁰ Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, p. 202-203.

³¹ Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, p. 202.

³² *Vlaerdings redenrijck-bergh, met middelen beplant, die noodigh sijn 't gemeen, en voorderlijck het landt*. Amsterdam 1617; zie hiervoor: J. Koppenol, 'Pieter Cornelisz van der Mersch en de ingekeerde Leidse rederijkerij' in: B. Ramakers (ed.), *Rederijders: conformisten en rebellen. Literatuur, cultuur en stedelijke netwerken 1400-1650*. Amsterdam 2003 (ter perse).

Het zakboekje bevat vijf refereinen van andere dichters. Drie ervan zijn geschreven in 1602. De factor van het Haarlemse Trou Moet Blijcken won dat jaar de hoogste prijs op een Antwerpse wedstrijd en Piero nam zijn bijdrage over.³³ Dat deed hij ook met het 'Victorij refereyn vande zes galeyen gepronuchieert by de Wit Angieren tot Haerlem' van de Vlaams-Haarlemse dichter P. Petit. Van de Amsterdamse dichter Rutgaert Jansz met de zinspreuk 'Tgae soo Godt wil' is er een referein op de regel 'Om veele sonden groot, sent Godt ons zwaere plaegen', ook uit dat jaar. Van 19 december 1604 dateert een referein op de regel 'Tis wonder dat de doot// gaet uyt smenschen gedachten' van een onbekende dichter die de zinspreuk voerde 'Ick saecht gaern wel gaen'.³⁴ Van veel jonger datum is het vijfde en laatste referein, geschreven door de Leidse rederijker M.C. van Tegelsteijn. Met zijn gedicht op de regel 'Eergiericheyt maect twist// door tschadelyck begeeren' won dit lid van de Witte Acoleyen op 29 mei 1616 de hoogste prijs van wat vermoedelijk een interne wedstrijd was.³⁵

Het is moeilijk aan te geven waarom Piero nu juist deze gedichten noteerde. Wat betreft inhoud verschillen ze sterk: naast een memento mori en een gedicht doortrokken van zondenbesef maakt het prijsvers van de factor van Trou Moet Blijcken een nogal frivole indruk, met zijn openingsregels:

Een lantmeyt wel geborst, wel gebilt van haren doen,
Ront, cort gehielt [=loszinnig], die wel kende een ryp wt een groen,
Staende in haer deur, quam een jong boertgen by haer praten.

In elk geval had Piero duidelijk belangstelling voor bekroonde gedichten; daarnaast zullen bepaalde onderwerpen hem hebben aangesproken. Zondebesef en de naderende dood zijn thema's die hij zelf ook regelmatig behandelde.³⁶

Piero, Oranje en de Opstand

Piero's verzamelingen maken het mogelijk zijn literaire bedrijvigheid te reconstrueren. Maar krijgen we ook een beeld van de man achter de rederijker? Piero schrijft, zoals het merendeel van zijn tijdgenoten, niet over zichzelf, maar over zaken die tot nut zijn van het algemeen. Slechts enkele gedichten lijken direct te

³³ Er waren in deze jaren meer contacten tussen Haarlem en Zuid-Nederlandse kamers, zo won in 1601 een lid van Trou Moet Blijcken een prijs in Brussel. Karel van Mander meldt, dat Haarlemse rederijkers in 1602 de Antwerpse schilder Bartholomeus Spranghen vereerden met een tafelspel tot lof van de schilderkunst. Van Boheemen en Van der Heijden, *Met minnen versaemt*, 202; Van Boheemen en Van der Heijden, *Retoricaal memoriaal*, p. 382, 384.

³⁴ Paulus Petit nam net als Piero als particulier deel aan de wedstrijd in Rotterdam in 1598. Voor Rutgaert Jansz zie: Van Boheemen en Van der Heijden, *De Westlandse rederijkerskamers in de 16^e en 17^e eeuw. Met een tekstuitgave, inleiding en aantekeningen van het Spel van Sinne "De Wortel van Rethoorijka"*. Amsterdam 1985, p. 104-106.

³⁵ Van deze dichter M.C. Tegelsteyn is dichtwerk te vinden in de bundel GAL, Gildenarchieven, inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 51r-52v, 2de afdeling, fol. 36v-38r, 3de afdeling, fol. 33v-34v.

³⁶ Nelleke Moser verricht aan de Vrije Universiteit Amsterdam onderzoek naar 'De smaak van de rederijkers', waarbij zij onder meer de samenstelling van particuliere verzamelhandschriften met rederijkersteksten bestudeert.

maken te hebben met zijn eigen leven. En dan nog lijkt zijn referein over de vrijgezelle status, op de stokregel 'Geen man so sachtmoedigh die gans wil overheerst zijn', veel sterker te wortelen in de literaire topiek van broekdragende vrouwen en overheerste echtgenoten, dan in zijn burgerlijke staat. Misschien is een referein over het weiden van Deense ossen, waarin hij zijn aardse beslommeringen relativeert in het licht van zijn geloofszekerheden, nog wel het beste voorbeeld van persoonlijk getint werk. Toch valt er uit Piero's redenerende, argumenterende rederijkerspoëzie wel een aantal hoofdlijnen in zijn denken te destilleren. Men moet zich van die gedichten overigens geen grootse voorstellingen maken: hij schreef in een uiterst gewrongen stijl en hij was dol op overladen rijmschema's en binnenrijmen.

De overlevering wil dat Piero uitmaakte van de Leidse 'vrijbuiters', het legertje vrijwilligers dat tijdens het beleg van de stad in 1573-1574 gewapende uitvallen deed naar de Spaanse vijand. Of dit echt zo was, lijkt niet meer met concrete bewijzen te staven. Enerzijds lijkt het goed denkbaar: beleg en ontzet komen namelijk herhaaldelijk terug in zijn werk. Zijn oudste gedichten, een reeks van veertien sonnetachtige verzen die hij schreef voor de Leidse rederijkerswedstrijd van 1578, zijn er zelfs in hun geheel aan gewijd.³⁷ Anderzijds houden deze beschrijvingen altijd een nogal algemeen karakter en komen er geen verwijzingen in voor die duiden op directe betrokkenheid.

In zijn 'sonnetten' over Leidens beleg en ontzet betoont Piero zich een man van 'God, Nederland en Oranje'. Daarmee zijn meteen de belangrijkste thema's uit zijn niet-zotte dichtwerk genoemd. Het stond voor hem vast dat de Nederlandse Opstand een door God gestuurde onderneming was en de Oranjes diensgevolge door Hem aangewezen leiders. Steeds blijft hij echter benadrukken dat God de ware Prins is en de Nassaus slechts een instrument zijn in Zijn handen. Willem van Oranje vergelijkt hij met de oudtestamentische richter Gideon:

De Heer verweckte een Gedeon, die ons hoofd// was/
Om uyt zijnen Name ten strijde te trekken/
Die oock dees Landen ghetrou te zijn/ heeft beloofd// ras/³⁸

Het trekken van parallellen tussen het volk Israel en de Noordelijke Nederlanden was buitengewoon populair. Bij de rederijkerswedstrijd in Rotterdam van 1598 dienden de rederijkers te schrijven over de vraag 'Waer in ons daden, boven de Romeynsche zijn te prijzen'. De organisatoren stuurden de deelnemers met die vraagstelling duidelijk in de richting van een andere parallel, namelijk die tussen de Hollanders en de oude Bataven. Piero, die 'in het paticulier' als enige Leidse rederijker aan de wedstrijd deelnam, noemt de Bataven dan ook wel, maar hij blijft toch vooral hameren op de overeenkomsten van de Nederlandse vrijheidssrijd met de bevrijding van het volk Israel: die parallel woog kennelijk zwaarder.³⁹

³⁷ GAL, Bibliotheek Leiden e.o., inv.nr. 2006; J. Koppenol, 'In mate volgt mi'.

³⁸ *Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie*, fol. R2r.

³⁹ Zie voor Piero's bijdragen: *Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie*, fol. E1r-v, K3r-v, R1v-R2v. Over deze wedstrijd: M.B. Smits-Veldt, '"Waer in ons daden, boven de Romeynsche zijn te prijzen": Rederijkers dragen bij aan het Hollands zelfbewustzijn, Rotterdam 1598'. In *Spektator* 21 (1992), p. 83-100. Voor de religieuze en klassiek geïnspireerde beeldvorming: M. Spies, 'Verbeeldingen van vrijheid: David en Mozes, Burgerhart en Bato, Brutus en Cato. In: *De zeventiende eeuw* 10 (1994), p. 141-158.

Ten tijde van de Rotterdamse wedstrijd was Maurits succesvol als opvolger van de prins 'hooch loflijk Memorie'. Ook hij wordt door Piero gezien als een van hogerhand aangestelde leider: 'uijt den huijs van Nassou/ heeft God verweckt een heer/ het vaderlant getrou'. Zeker na zijn overwinning bij Nieuwpoort kreeg hij een heldenstatus aangemeten.⁴⁰ Vanzelfsprekend werd deze beeldvorming ingegeven door ideologische motieven en hetzelfde geldt voor het beeld dat Piero schetst van Maurits' tegenspeler, aartshertog Albertus. In het 'vrijgezellen-referein' uit 1602 stelt hij dat Albertus zich als een Janhen op de kop laat zitten door zijn vrouw Isabella, de Infante. Piero spot:

Let op dInfante hoe die op de voochdy stout// bout
 Oock den clapmuts [=kardinaalshoed, nl. van Albertus] haer hooft [=meerdere] by nae onder tzout
 brout [=pekelt]
 Om dat hy zo slap opseyt comende te schoolen [=zijn lesje zo slecht opdreunt]
 Der vrouwen sotten aert doet oock veel mannen doolen
 Die deur sachtmoedicheyt van broucken zyn berooft.⁴¹

Piero's bewondering voor Maurits heeft alle onrust gedurende het twaalfjarig bestand – waarover hieronder meer - doorstaan en hij betreurt de gestorven leider nog in één van zijn laatste nieuwjaarsliederen, geschreven in 1626:

Een helt wort gemist
 die klouck was int verstant,
 heeft den antechrist
 gehouden uyt het lant,
 Spaenschen vijant
 verslagen hier en daer.
 Verleent, o heer, Nassau prys ,eer
 in desen nieuwen jaer.⁴²

⁴⁰ Nieuwjaarslied 1601, in: GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 22v-24v.

⁴¹ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1496.

⁴² GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. [58]r.

Piero spreekt in de jaren rond 1600 stevige taal wanneer het om de Opstand en het aanpakken van de Spaanse vijand gaat.⁴³ Toch zou het onjuist zijn te denken dat hij een vechtersbaas was die uitsluitend leefde voor de oorlog. Enkele jaren later, rond het afsluiten van het Twaalfjarig Bestand in 1609, lijkt zijn strijdlust bekoeld en pleit hij juist voor een duurzame vrede. Hij schrijft een speciaal 'Victory liedt' voor de 'triumphantelicke wagenvertoninge' waarmee in Leiden het Bestand werd gevierd.⁴⁴ Ook zijn meilied van 1609 is vervuld van optimisme:

Vrede baert vrucht, door trouwe stant,
de vijantschap heel wijckt nu rechte voort,
een zoete lucht, comt ouer tlant
daer veertich jaren is geweest discoort;
het ongelooft
moet wech ter zij,
van moort, en roof
de landen vrij,
veel vreedsamige herten, hun vougen geen partij.⁴⁵

Die juichstemming kon niet blijven voortduren. In zijn gedichten uit de jaren die volgden is de toenemende spanning voelbaar. De hoop op een permanente vrede vervliegt gaandeweg om plaats te maken voor wat moedeloze berusting: de strijd zal voortgezet worden. In 1616 dicht hij dat blinde ijver en eigenwijsheid (eigenschappen van de strijdende partijen in de Republiek die met hun godsdienstige opvattingen het land in een burgeroorlog dreigden te storten) nog altijd toenemen en het sluiten van een vrede in de weg staan. De sektes hebben vanaf het moment van de vredessluiting twist gezaaid onder de gemeente, en intussen verlopen de Bestandsjaren: 'Eendracht wort cranck, in staende strijt'.⁴⁶

In het gedicht dat Piero in 1617 naar Brussel stuurde, verwoordt hij opnieuw zijn spijt over de voortdurende twist. Hoe duur de vrede ook moet worden betaald, ze is die prijs waard:

bestant te met deur gaet [=verloopt allengs], noch vier jaer int aenschouwen,
Den tyt die haest deurloopt, nijet weder wort verhaelt;
Off elck malcander haet, twelck liefde doet verkouwen,
hoe dier ghy vrede coopt, tvalt licht alst is betaelt.⁴⁷

In 1621 zou het Bestand aflopen. In zijn nieuwjaarslied voor dat jaar spreekt Piero de hoop uit dat de mens

⁴³ J. Koppenol, 'Het Gulden Jaar 1600 in gedichten'. In: *Holland* 31 (1999), p. 252-260.

⁴⁴ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 3de afdeling, fol. 46v.

⁴⁵ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 2de afdeling, fol. 30v.

⁴⁶ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1496.

⁴⁷ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1496.

niet in zonde zal blijven steken, mag men misschien opmaken dat hij de zondige mens als oorzaak ziet van de hernieuwde oorlogsdreiging:

De jaren vast [=snel] deur loopen,
t'genaecht den laetsten dach;
weijnich op vrede hopen
die lange duyren mach,
van oorlooch hoort men spreecken
ter werelt hier en daer,
nijet blijft in sonden steecken
t'geheele nieuwe jaer.⁴⁸

Uiteindelijk rest hem niets anders dan zich bij de realiteit neer te leggen en erop te vertrouwen dat God ook gedurende de tijd die komt degenen die op hem vertrouwen niet zal beschamen:

Hoop was dat door 't bestandt Vrede soud' volghen voort,
Maer op dit cleyne Lant zijn al te veel verstoort,
En haecken nae 't proffijt, de welcke loopt op 't troven,
Had God 'tLandt niet bewaert, om bevryden zijn Woort,
Het Ys was sterck ghenoech, van schrick is wel ghehoort,
Dus gheeft den prijs alleen Godt de Heere hier boven,
Hy helpt in tydt van noodt die aen hem vast gheloven.⁴⁹

De vrijheid des geloofs

Politiek en religie waren voor Piero niet te scheiden. De strijd van de Nederlanden was in zijn ogen religieus gerechtvaardigd. In de 'sonnetten' van 1578 spreekt hij meerdere keren nadrukkelijk uit dat 'de vrijheyt des gelooffs' voor hem de inzet van de strijd vormde en dat herhaalt hij met zoveel woorden in zijn bijdragen voor de Rotterdamse wedstrijd van 1598:

Elck vroom Batavier oock ghetrouwelijck ghewaeckt,
Om de Vryheydt des Gheloofs te moghen behouwen,
Den Coninck, Paeus, en al zijn aenhanghers versaect.⁵⁰

⁴⁸ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 48r.

⁴⁹ *Levenders reden-feest, ofte Amsteldams Helicon [...]*. Amsterdam 1624, fol. [H4]r.

⁵⁰ GAL, Bibliotheek Leiden e.o., inv.nr. 2006, bijdrage Piero, sonnetten 6 en 12; *Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie*, fol. R2r.

Holland wordt een toevluchtsoord voor iedereen die omwille van het geloof op de vlucht is. Het land ontvangt hen met mededogen en ontfermt zich over hun kinderen, wanneer die verweesd raken, zo dicht Piero in 1603 voor een wedstrijd ten bate van het Schiedamse weeshuis:

Met oorloch, pest, dieren [=dure] tijdt, straft Godt de Landen// hert [=hard],
Veel hun goederen quijt// de huysen zien branden// vert [=van afstand],
En om de vrvhevd des gheloofs alhier gheweken,
Aen desselfs kindren bewesen gheen schanden// wert,
Worden ghereynicht van voeten ende handen// swert,
Als de doodt hun Ouders wt de weerelt heeft ghestreken:
Elc weet vande broederlijcke liefde te spreken,
Die Hollandt betoont aen alle de vreemde Nati.⁵¹

Ook hier staat de vrijheid van geloof weer centraal. Dat roept ten eerste de vraag op of de geloofsvrijheid voor iedereen gold, en ten tweede de vraag naar Piero's eigen overtuiging. Om met het eerste te beginnen: op nogal wat plaatsen laat Piero zich negatief uit over de paus en de papisten, zodat men zou kunnen denken dat hij voor hen geen ruimte laat. In een nieuwjaarslied uit het 'Gulden jaar' schrijft hij:

Heer t' gulden jaer, doet toch verblyden
die uwen naem, op recht belyden
Breeckt hun raetslagen, die met list
t' lant soucken te maecken Papist.⁵²

En vier jaar later roept hij op tot bekering en afzwering van de paus.⁵³ In gedichten geschreven tijdens het Bestand wijst Piero erop dat de binnenlandse twisten in de Republiek koren zijn op de molen van de paus:

Den *Paus* oock seer veel hoort// van t'zot bedrijven// hier
Wenscht, al te wijs, so voort// te moghen schrijven// schier
Om, deur groot mis-verstand// te stercken, zijn gheloof.⁵⁴

Toch mag uit dit soort citaten niet worden afgeleid dat Piero radicaal gekant was tegen alles wat katholiek was, of dat de geloofsvrijheid voor katholieken niet zou gelden. Onder 'papisten' werden diegenen begrepen, die hun loyaliteit aan de paus boven de belangen van het vaderland stelden. Zij waren voor behoud van de oude orde, onder het gezag van de Spaanse koning, en tegen de verzelfstandiging van de

⁵¹ *Der reden-ryckers stichtighe tsamenkomste, op t'ontsluyt der vraghe: Wat tnoodichst' is om d'arme weesen t'onderhouden?* [...] Rotterdam 1603, fol. X2r-X3r.

⁵² GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 4r.

⁵³ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1473, 1ste afdeling, fol. 8v-11r.

⁵⁴ *Negenthien refereynen int sot, gheprononcieert om prijs [...]* in Leyden [...], fol. E3r-E4r.

opstandige gewesten. Die overtuiging maakte hen in de ogen van Piero (en niet alleen van hem) tot gevaarlijke krachten en het is tegen hen dat hij op felle toon uitvaart. Vermoedelijk had hij echter geen probleem met de meeste van zijn katholieke tijd- en stadsgenoten en gold voor hen ook wel degelijk de 'vrijheid des geloofs'.

Tegelijkertijd is duidelijk dat Piero's eigen sympathieën niet bij het katholicisme lagen. Op grond van enkele passages in zijn werk is men geneigd hem stevige protestantse sympathieën toe te schrijven. In de volgende passage verlaat hij zich op het 'sola gratia', de verlossing louter uit genade, van de hervormers en wijst hij de eigen verdiensten af:

Christus maer eenmael heeft voor ons ghestort zijn bloet,
Op dat al wat voor hem beeft soude blijven behoet,
En Conscienty ghesuyvert van doode wercken,
Al de sonden te niet die waren in overvloed,
Ons verlost met gheen gout, silver, of tijtlijk goet:
Maer uyt louter ghenade tot gheloofs verstercken.⁵⁵

Ook uit Piero's boekbezit valt af te leiden dat hij protestants sympathieën had. In de inventaris die na zijn dood is opgemaakt, komen werken voor van de Duitse reformatorische theoloog Sleidanus, de psalmberijmingen van Datheen én van Marnix, en traktaten als *Boetveerdigheid des levens* en 'een bouck geintituleert een clare onderwysinge der chr. lere'.⁵⁶ Maar protestanten zijn er in talloze variëteiten.

Piero behoorde zeker niet tot de scherpslijpers. Van theologisch getwist had hij een enorme afkeer, zoals blijkt uit de gedichten die hij schreef tijdens het twaalfjarig bestand. Zodra met het bestand de oorlogsdruk was weggevallen, laaide binnenslands het religieuze conflict tussen arminianen en gomaristen hoog op en dat drukte een zwaar stempel op het rederijkersleven. In de wedstrijden die elkaar in hoog tempo opvolgden stond niet langer de politiek, maar de religie centraal.⁵⁷ Piero liet zich daarbij niet onbetuigd. Hij riep de strijdende partijen herhaaldelijk op tot verzoening, zowel in serieuze als in luchtiger refereinen.

Sektevorming en de kerkgeschillen tijdens het Bestand waren hem een gruwel. Sommige dingen - zoals de predestinatie - zijn te hoog voor de mens om te bevatten, en dus moet de mens zich daar niet in willen vastbijten, en nog minder er over spreken alsof men over zekerheden beschikt die een mens onmogelijk kan bezitten:

⁵⁵ *Nootwendich vertoogh der alleen-suyverende springh-ader aller kinderen Gods: vervaet in verscheyden antwoorden der reden-rijcke tonghen [...].* Haarlem 1614, fol. F2r.

⁵⁶ GAL, Oud Notarieelarchief, inv.nr. 373 (Traudenius), akte 51 (10 september 1629).

⁵⁷ M. Spies, 'Rederijkers in beroering: religie en politiek bij de Hollandse rederijkers in de eerste decennia van de zeventiende eeuw.' In: *"Teeckenrijcke Woorden" voor Henk Duits. Opstellen over literatuur, toneel, kunst en religie, meest uit de zestiende en zeventiende eeuw.* Red. F. de Bree, M. Spies, R. Zemel. Amsterdam, Münster 2002, p. 59-76.

Tis meest al gecken werck// die daechlicx maecken twist,
waer deur elck wort belast// te houden dubbelt wacht
elck Sect rast om een kerck// soucken met qua saecken list
verwerring die niet past// om wroeten dach en nacht
Het roer/ leyt byde mast// den stoocker daerom lacht
hoe tspel noch ende sal// daer veel toe zyn genegen
De houcx zyn gaen te gast/ by Cabbeljaus tot eendracht.⁵⁸

Het getwist is met andere woorden het werk van gekken en het gaat ten koste van iedereen: men is dag en nacht in touw voor de eigen sekte en ondertussen is het land stuurlaas, tot vreugde van de 'stoker'. En veel uitzicht op een vreedzame oplossing is er niet: de tweedracht zit even diep als die tussen de onverzoenlijke Hoeken en Kabeljauwen tijdens de middeleeuwen. Wat Piero betreft zou men zich juist voor de vrede moeten inzetten:

Den Mensch begaeft van God met redelijck verstant/
Wort in gheleertheit sot doort schrijven met een hant/
Daermen niet dan twist en tweedracht siet uytrijzen/
In plaets van vrede soo wort groot onvrede' gheplant.⁵⁹

Vrijheid des geloofs, schijngeleerdheid die ertoe leidt dat het voornaamste, de vrede, niet bereikt wordt: dat maakt een nogal erasmiaanse indruk. Nu hebben historici de term 'erasmiaans' feitelijk in de ban gedaan: het zou een te vage term zijn die in Nederland min of meer synoniem geworden is met tolerantie, zonder dat er duidelijkheid is over, of zelfs maar onderzoek gedaan wordt naar de daadwerkelijke invloed van Erasmus.⁶⁰ Dat Piero de grote Rotterdammer zeer bewonderde staat echter vast, getuige het volgende fragment, geschreven in 1598:

Erasmvs Leeringhe, en zijn noch uyt Memori// niet,
Die met den Epistelen Pauli comen ouer een,
Zyn heerlicke Boecken men onder de Consistori// siet,
Oock verhalen by den Leeraers/ twelck tot zijner glori// schiet,
Om dat zijn Fame sal blyven door al de Werlt ghemeen,
Heeft oock in menighen Leering gheleyt den eersten steen,
Ghegeuen een goet Fondament, om op Christvm te bouwen,

⁵⁸ GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1496.

⁵⁹ *Nootwendich verthoogh der alleen-suyverende springh-ader*, fol. M4v.

⁶⁰ M.E.H.N. Mout, H. Smolinsky, J. Trapman (eds.), *Erasmianism: idea and reality*. Amsterdam [enz.] 1997, m.n. p. 189-198.

Die Doot, Duyvel ende Helle voor ons heeft vertreen,
En al Menschelicke geslacht verlost uyt benouwen.⁶¹

Persoonlijker wordt zijn werk – zoals dat vaak het geval is bij dichters uit zijn tijd – in zijn religieuze poëzie, en dan vooral in de gedichten die min of meer het karakter van een credo aannemen. Natuurlijk moet men ook bij die gedichten steeds bedacht zijn op de wens algemene geloofswaarheden te formuleren, maar het lijkt onmiskenbaar dat Piero zich van zijn meest kwetsbare kant toont in enkele gedichten waarin hij zijn religieuze angst en hoop verwoord. Dat geldt al enigszins voor het 'memento mori'-referein op de stokregel 'Den dach is meest voorby// den avont is voorhanden/', maar vooral uit het referein uit het zakboekje op de regel 't verlangen doet het harte met hoope leven' – een gedicht dat kennelijk niet is geschreven voor een wedstrijd het enige gedicht waar ook bij benadering geen jaartal op is te plakken. Het referein opent zwaar- moedig, met een sterk besef van eigen zondigheid en kleinheid:

Myn zelffs Conscientie// slaet mij ten gronde
maeckende mentie// vande sonde
mits datse mij inden stricke heeft bevaen.

maar het eindigt met de zekerheid van Christus' liefde:

Hij sal met lusten// hy wil ende hy sal
ons tot rusten// byder engelen getal
Hem betrouwende in zyn slaepcamer leden [...]
hy is myn bruydegom, hy leyt my in vreden
hoe wel ick van babel worde bestreden,
t verlangen doet het harte met hoope leven.⁶²

Piero kan al met al waarschijnlijk het beste getypeerd worden als een overtuigd, doch gematigd protestant, een voorstander van de geloofsvrijheid, een erasmiaan die de eenheid van het land niet wilde opofferen aan religieuze haarkloverijen.

⁶¹ *Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie*, fol. E1v.

⁶² GAL, Gildenarchieven inv.nr. 1496.

Besluit

Pieter Cornelisz van der Mersch, alias Piero, mag misschien vanuit een literair-esthetisch oogpunt gezien een onbeduidende figuur zijn, in cultuurhistorisch opzicht is hij bijzonder vanwege de vele sporen die hij heeft nagelaten: de gedrukte teksten van de wedstrijden van de zotten, maar ook zijn handschriften en zijn portretten. Piero heeft zich tweemaal laten schilderen door niet de minste schilders van zijn tijd, Cornelis Cornelisz van Haarlem en Frans Hals. De eerste beeldde hem af als nar, als potsenmaker zonder meer, de tweede schilderde een veel bedachtzamer, burgerlijke bewaker van de publieke zeden en moraal.

Piero's kennelijk drang tot vastleggen en bewaren biedt de onderzoeker mogelijkheden het rederijkersleven rond 1600 te reconstrueren. Dat geldt allereerst voor Piero de zot, een rol die hem onderscheidt van zijn meeste collega-dichters en waar nog meer onderzoek naar verricht kan worden (en ook wordt: op dit moment doet John Alexander onderzoek naar de figuur van Pekelharing, een komisch karakter dat in talrijke zeventiende-eeuwse (Nederlandse, maar ook Engelse en Duitse) toneelteksten optreedt, waarbij hij onder meer onderzoekt of die terug te voeren is op Van der Mersch, alias Piero met zijn mand met vis). Daarnaast geven zijn teksten een goede indruk van de denk- en leefwereld van een gewone rederijker. Met zijn maatschappelijk geëngageerde poëzie en zijn opvattingen over politiek en religie mag Van der Mersch echter als exemplarisch gelden voor een groot deel van zijn dichtende tijdgenoten, die zich echter in de regel veel minder goed en volledig laten kennen.

Literatuur

J.D. Bangs, *Documentary studies in Leiden art and crafts, 1475-1575*. [z.p.] [1976].

F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *Met minnen versaemt. De Hollandse rederijders vanaf de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw. Bronnen en bronnenstudies*. Delft 1999.

F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *Retoricaal memoriaal. Bronnen voor de geschiedenis van de Hollandse rederijderskamers van de middeleeuwen tot het begin van de achttiende eeuw*. Delft 1999.

F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, *De Westlandse rederijderskamers in de 16^e en 17^e eeuw. Met een tekstuitgave, inleiding en aantekeningen van het Spel van Sinne "De Wortel van Rethoorijka"*. Amsterdam 1985.

D. Coigneau, *Refereinen in het zotte bij de rederijders*. 3 dln. Gent 1980-1983.

Cort verhael, van tprincipael, in Leyden bedreven, by sotten meest, die op vrou Lors feest, waren verschreven [...]. Leiden 1596.

F. van der Haeghen & M.-Th. Lenger (red.), *Bibliotheca Belgica. Bibliographie générale des Pays-Bas*. 7 dln. Brussel 1964-1975.

J. Koppenol, 'Het Gulden Jaar 1600 in gedichten'. In: *Holland* 31 (1999), p. 252-260.

J. Koppenol, 'In mate volgt mi: Jan van Hout als voorman van de renaissance'. In: *Spectator* 20 (1991), p. 55-85.

J. Koppenol, *Leids heelal. Het Loterijspel (1596) van Jan van Hout*. Hilversum 1998.

J. Koppenol, 'Piero, de zot van Leiden'. In: *Literatuur* 18 (2001), p. 234-243.

J. Koppenol, 'Pieter Cornelisz van der Mersch en de ingekeerde Leidse rederijkerij' in: B. Ramakers (red.), *Rederijders: conformisten en rebellen. Literatuur, cultuur en stedelijke netwerken 1400-1650*. Amsterdam 2003 (ter perse).

Levenders reden-feest, ofte Amsteldams Helicon [...]. Amsterdam 1624.

M.E.H.N. Mout, H. Smolinsky, J. Trapman (red.), *Erasmianism: idea and reality*. Amsterdam [enz.] 1997.

Johan Koppenol, Het zakboekje van Piero

A. Mulder, *L.X.N. tyt*. Leiden, Vakgroep Geschiedenis, 1992.

Negenthien refereynen int sot, gheprononcieert om prijs [...] in Leyden [...]. Leiden 1614.

Nootwendich vertoogh der alleen-suyverende springh-ader aller kinderen Gods: vervaet in verscheyden antwoorden der reden-rijcke tonghen [...]. Haarlem 1614.

J. Prinsen, 'Bronnen voor de kennis van leven en werken van Jan van Hout V'. In: *TNTL* 35 (1916), p. 293-313.

Der reden-rijcke const-lief-hebbers stichtelycke recreatie. Leiden 1599.

Der reden-ryckers stichtighe tsamenkomste, op t'ontsluyt der vraghe: Wat tnoodichst' is om d'arme weesen t'onderhouden? [...] Rotterdam 1603.

A.J. Servaas van Rooijen, 'Der "Witte Acolyen" nar'. In: *Leidsch jaarboekje* 7 (1910), p. 149-152.

M.B. Smits-Veldt, '"Waer in ons daden, boven de Romeynsche zijn te prijzen": Rederijkers dragen bij aan het Hollands zelfbewustzijn, Rotterdam 1598'. In *Spektator* 21 (1992), p. 83-100.

M. Spies, 'Rederijkers in beroering: religie en politiek bij de Hollandse rederijkers in de eerste decennia van de zeventiende eeuw.' In: F. de Bree, M. Spies, R. Zemel (red.), *"Teeckenrijcke Woorden" voor Henk Duits. Opstellen over literatuur, toneel, kunst en religie, meest uit de zestiende en zeventiende eeuw*. Amsterdam, Münster 2002, p. 59-76.

M. Spies, 'Verbeeldingen van vrijheid: David en Mozes, Burgerhart en Bato, Brutus en Cato. In: *De zeventiende eeuw* 10 (1994), p. 141-158.

P.J.J. van Thiel, 'Frans Hals' portret van de Leidse rederijkersnar Pieter Cornelisz. van der Morsch, alias Piero (1543-1628). Een bijdrage tot de ikonologie van de bokking'. In: *Oud Holland* 76 (1961), p. 153-172.

W. Vermeer, 'Een opmerkelijke cyclus: de sonnetten op de dagen van de week door Maarten Beheyt'. In: H. Duits, A.J. Gelderblom en M.B. Smits-Veldt (red.), *Eer is het lof des deuchts. Opstellen over renaissance en classicisme aangeboden aan dr. Fokke Veenstra*. Amsterdam 1986, p. 77-87.